

Diner inèdit de l'archiduc Carles (1705-1714) i altres novetats de la numismàtica valenciana dels segles XVII i XVIII

M. CRUSAFONT I SABATE

La numismàtica valenciana ha estat estudiada en profunditat fonamentalment per el professor Mateu i Llopis el qual ha fet una aportació documental exhaustiva.

Sembla doncs que en l'únic aspecte en el que queda treball a fer és en l'inventari de peces, catalogació de variants, etc., és a dir en el treball sobre les pròpies peces. No cal dir que l'estat habitual de les peces a partir sobretot del regnat de Felip I es força defectuós, sovintejant les retallades i desgastades fent difícil la lectura de les llegendes. Molts divuitens serien impossible de classificar si no tinguessin la data en el camp. Aquest fet dificulta el treball d'inventari i catalogació i d'altra banda afavoreix la possibilitat de la troballa de variants i tipus nous.

L'objecte d'aquesta nota és donar a conèixer algunes peces no descrites fins ara: algunes d'elles són simples variants de llegendes i d'altres, tipus nous. Pretenem aportar així materials per al treball d'inventari a que abans hem aludit.

1) *Divuitens de Felip III (1621-1665)*

La continuïtat d'emissions a nom de Felip III durant la Guerra dels Segadors (1640-1652) evidencien com València no participà directament en el conflicte. Mateu i Llopis¹ cita l'existència dels anys següents: 1640, 1641, 1642, 1644, 1646, 1648, 1649, 1650 i 1651, és a dir, de gairebé tots els anys de guerra. És possible que la freqüència d'encunyacions estigui relacionada amb la necessitat de finançar la guerra. Les dues variants que presentem; un encuny irregular del 1644 i un d'aprofitat del 1640 convertint-lo en un 1648, semblen reafirmar-ho.

1. F. MATEU I LLOPIS, «*La ceca de Valencia y las acuñaciones valencianas de los siglos XIII al XVIII*» València, 1929. Quan no indiquem el contrari les referències a Mateu i Llopis es referiran a aquest llibre.

En la làmina hi veiem amb el n.º 1 la peça següent:

A/	VS DEI GRA...	Efigie de cara entre 1-8.
R/	OR	En el camp armes de València entre 16-44 presentant la particularitat de tenir el segon 4 invertit.

Pes: 2,26 grams; diàmetre: 18 mm.

Amb el n.º 2 veiem en la làmina l'altre variant:

A/ + PHILIPVS.D	Efigie de cara entre 1-8
R/ + VALENCIA RI	Armes de València entre 16-48.
	Dessota el 8 s'hi veu el 0 primer.

Pes: 2,04 grams; diàmetre: 18 mm.

En aquest cas i en els altres que descriurem, el pes i el diàmetre tenen un valor molt poc indicatiu per ésser les peces molt retallades i desgastades.

2) *Divuitens de Carles II (1665-1700)*

Tots els divuitens que es coneixien fins ara i a partir de Felip II presenten una llegenda del tipus:

A/PHILIPUS DEI GRACIA (R) R/VALENCIA MAIORICA

Sovint alguna paraula apareix abreujada. En entrar en el regnat de Carles II l'única variació consisteix en aparèixer CAROLUS en lloc de PHILIPUS. Mateu i Llopis² ho constata dient:

«Emisiones de cuño. Representan la perpetuación de lo tradicional». Però en canvi quan descriu la llegenda de l'anvers indica:

«La leyenda común es: anv/+CAROLUS.II.D.G.HISP.REX».

Es tracta evidentment d'un error perquè tots els divuitens que descriu després tenen la llegenda indicada abans, és a dir CAROLUS II DEI GRACIA únicament, segons podem veure en les làmines. El mateix tipus de llegenda hi trobem en els divuitens descrits per Heiss i Vidal-Quadras³ i en tots els divuitens valencians que fins ara havíem vist. L'error però tenia quelcom de profecia ja que tal com podem veure en el n.º 3 de la làmina la llegenda del divuitè diu:

A/+CAROLUS.D.G.HISPANIAR	Efigie de cara entre 1-8.
R/+ A.E.MAIORI	Armes de València entre 16-92.

Pes: 1,255 grams; diàmetre: 17,5 mm.

Aquest canvi de titulació s'assembla al dels croats de Barcelona que a partir de Felip I canvià de la mateixa manera, abreujant el DEI GRACIA i introduint HISPANIAR. Altres divuitens del mateix any tenen però la llegenda normal i el mateix succeeix amb d'altres d'anys posteriors. La innovació, que coincideix amb el temps de les encunyacions de molinet, no progressà. En quant a l'error de Mateu, podria ésser degut a haver prés la llegenda dels

2. Pág. 144.

3. Les cites d'aquest autors es refereixen a les obres: ALOIS HEISS «Descripción de las monedas hispano-cristianas desde la invasión de los árabes», Madrid, 1867 i VIDAL-QUADRAS, *Catálogo de la colección de monedas i medallas*, Barcelona, 1892.

escuts d'or, que tenen exactament la que dona com dels divuitens. La peça que hem descrit constitueix doncs, al nostre entendre, un tipus nou.

Del mateix regnat, Mateu i Llopis, basant-se en la documentació havia previst l'existència del divuitè del 1699, al que atribueix el n.º 395, indicant però que no n'havia pogut trobar cap.⁴ Presentem un divuitè amb aquesta data (n.º 4 en la làmina) confirmant la seva suposició:

A/+CAROLUS GRAC Efigie de cara entre 1-8.
R/ AIORIC Armes de València entre 16-99.
Pes: 1,91 grams; diàmetre: 18,5 mm.

3) *Diners de Carles II (1665-1700)*

L'habitual mal estat dels diners de Carles II fa que siguin de mal llegir, no coneixent cap obra que doni les llegendes completes. N'hi ha de dos tipus, que tot seguit descrivim:

Tipus 1 (làm. n.º 5) A/+CAROLUS.II.D.G. Efigie a l'esquerra.
R/+VA(LENCIA).1687 Llir o ramet.

Pes: 0,76 grams; diàmetre: 15,5 mm.

Tipus 2 làm. n.º 6) A/+C.A.R.O.L.U.S.II.D Efigie a l'esquerra.
R/+(V.A.L.E.)N.C.I.A.683 Llir o ramet.

Pes: 1,25 grams; diàmetre: 15 mm.

Del tipus 1 és també el que descriu Heiss corresponent a l'any 1690 i nosaltres en coneixem un altre del 1686. També el n.º 379 de Vidal-Quadras de l'any 1695 deu ésser-ho ja que ens dona una llegenda de l'anvers de ...LVS.

Del tipus 2 només coneixem el de l'any 1683, que ja va descriure Vidal-Quadras amb el n.º 9.378, sense arribar a llegir però l'ordinal del rei i donant la data com a completa. Nosaltres hem pogut observar tres exemplars d'aquesta peça i en tots hi manca la primera xifra de la data.

Les llegendes dels dos tipus les hem pogut completar observant diversos exemplars. Mateu no dona les llegendes, Heiss tampoc i Vidal-Quadras molt incompletes. Fontecha⁵ dona la del tipus 1, però sense l'ordinal. Desconeixem a quin dels dos tipus corresponen els altres diners citats per Mateu i Llopis.

4) *Divuitè de l'Arxiduc (1705-1714)*

A més del seu millor art, els divuitens de l'Arxiduc es caracteritzen per portar les lletres L-L flanquejant l'escut valencià.

Les primeres monedes valencianes que presenten l'escut amb les lletres L-L son els mitjos doblons de Felip III. Amb excepció d'un mig dobló del 1700 (Mateu i Llopis n.º 371) tots els de Carles II tenen també les lletres. Els pri-

4. En aquest i en alguns altres casos Mateu i Llopis assigna n.º a peces conegudes documentalment encara que no s'hagin trobat. Això ha fet que en alguns catàlegs comercials de numismàtica apareixin en ocasions monedes que no s'han trobat mai, produint confusions. Una lectura del text aclareix cada cas i per tant la confusió no és pas per culpa de Mateu.

5. RAMÓN DE FONTECHA, *La moneda de vellón y cobre de la monarquía española*, Madrid, 1968.

mers divuitens amb L-L (i els darrers) són els de l'Arxiduc: tots els que es coneixien fins ara, corresponent als anys 1706 i 1707 tenien aquesta característica. En la làmina podem observar amb el n.º 7 un divuitè normal de l'any 1707 i el que descrivim ara, sense les L-L, amb el n.º 8:

A/+CAROLUS	Efigie de front entre 17-07.
R/CIA.MAIO	Armes de València coronades.

Pes: 1,62 grams; diàmetre: 18 mm.

Agraïm al senyor Permanyer de Molins de Rei l'haver-nos deixat estudiar aquesta peça excepcional.

5) *Nou diner de l'Arxiduc Carles amb contramarca*

El regnat de l'Arxiduc Carles, nominal per al conjunt de la península, però ben efectiu per als Països Catalans durant un període gens despreciable es produeix en un estat de guerra permanent. Guerra i dificultats econòmiques per sostenir-la són dos fets eternament enllaçats. En aquest, com en molts altres casos, les encunyacions són un mirall de la situació: contramarcues, encunys aprofitats, metalls inadequats, etc.

De Catalunya coneixem els croats del 1706, corregint encunys del 1705 (Badia, 1172 a 1174),⁶ els de 1706 a nom de Felip V (Badia, 1166), que no pot ésser altra cosa que l'utilització errònia d'un anvers vell dels encunyats pel borbó, ja que l'Arxiduc dominava Barcelona des del 1705,⁷ els ardits batuts sobre peces d'altres regnats i les «pellerofes» de Reus, incuses de llautó fetes encunyar i utilitzades per a circular com a moneda.

A València s'encunyaren els divuitens i diners contramarcats, consistint la contramarca en un 3 coronat, segons ens indica Mateu i Llopis que els atribueix el n.º 399 en el seu llibre. Segons ens indicà l'autor, que no reproduïx aquesta peça, es tracta d'un 3 en caràcters aràbics (no romans) i a part de l'exemplar que va poder veure al Museu Arqueològic Nacional, en va saber un altre en la col·lecció del senyor V. Torres Galvez de València.

Per la nostra part, ens ha vingut a les mans un diner contramarcats que amb molta probabilitat correspon també al temps de l'Arxiduc. És el que veiem en la làmina amb el n.º 9:

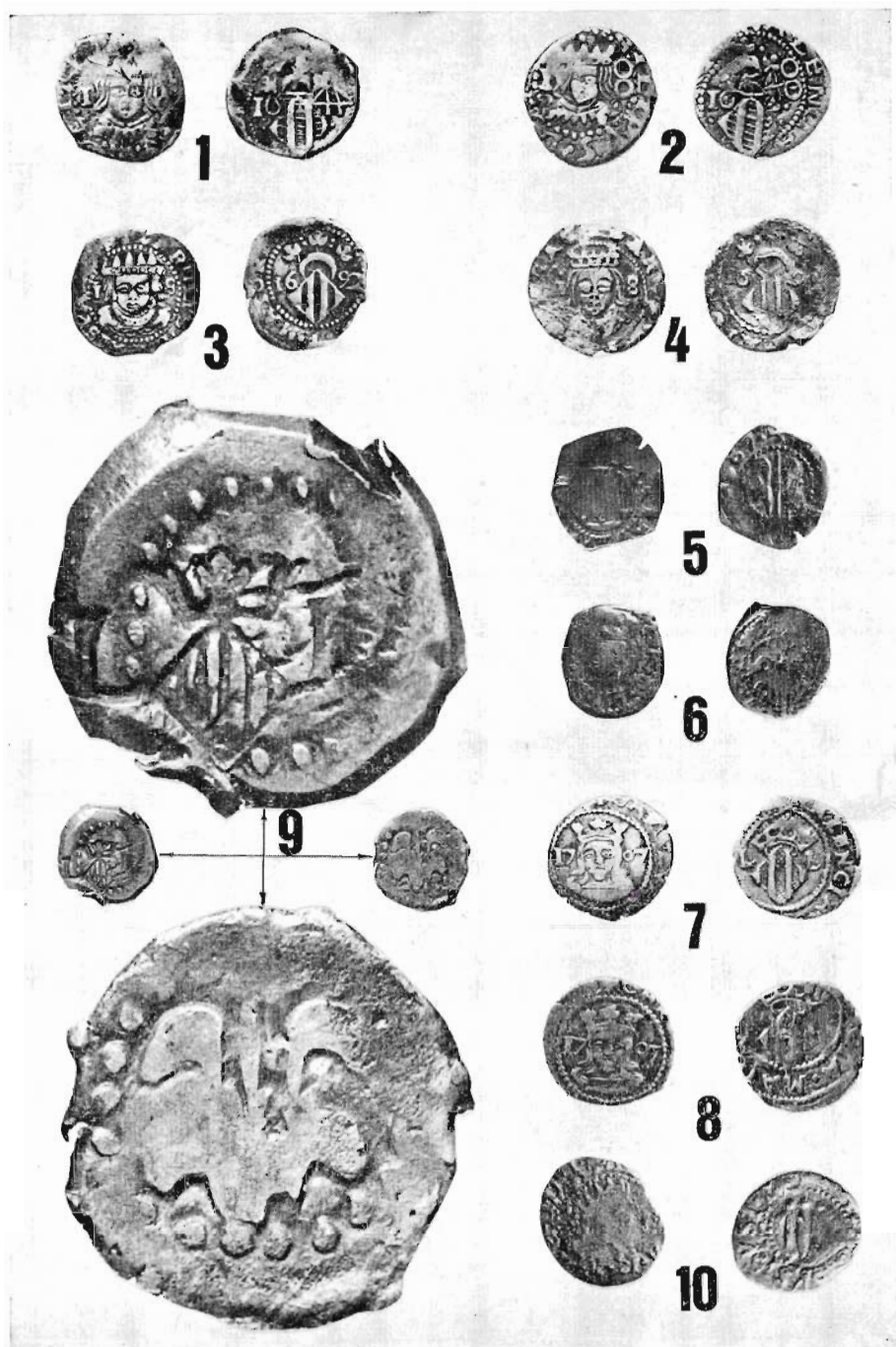
A/ Anvers sense que s'hi pugui distingir res amb una contramarca consistent en les armes de València flanquejades de les L-L.

R/ En el camp ramet o llir propi dels diners valencians, sense que es pugui distingir cap lletra de la llegenda.

Pes: 0,82 grams; diàmetre: 14 mm.

6. A. BADIA I TORRES, *Catàleg dels croats de Barcelona*, editat per el C.F.N. Barcelona, 1969.

7. D'acord amb la documentació estudiada per MATEU I LLOPIS en la seva obra *Les primeres encunyacions barcelonines de Felip V (Barcelona, 1934)* les encunyacions de croats a nom de Felip es feren entre el 7 de maig i el 9 d'octubre i el mes de novembre ja es batia a nom de Carles III (pàg. 98), tot plegat dins l'any 1705. És per tant impossible que s'encunyés el 1706 a nom de Felip. Les peces que hem vist (encara que Badia la dona com a única nosaltres n'hem pogut examinar quatre exemplars) presenten un anvers força desgastat, cosa que facilitaria la confusió d'encunys. La peça però té el pes i l'aspecte de les autèntiques, a diferència de la de 1707 (Badia, 1167) que es veu clarament falsa, així com una altra que hem pogut examinar al Gabinet Numismàtic de Catalunya amb data 1708. Adoptem l'ordinal V per al darrer dels Felips per considerar que a partir d'ell ja no té sentit fer la distinció per als extingits estats de la confederació catalano-aragonesa i perquè en totes les monedes (inclosos els croats de Barcelona de 1705) apareix també així.

El diner de base, que és de coure, sembla un dels falsos que circularen abundantment durant el regnat de Felip II (Mateu 299 i 300). Aquest fet no desvirtua la contramarca, que es veu de bon art, ja que també a Barcelona es feren contramarques sobre ardots falsos.

La contramarca té la particularitat de presentar les L-L, forma que com hem vist abans comença a aparèixer en el regnat de Felip III per seguir en el de Carles II i l'Arxiduc. Ja que es coneixen diners encunyats en els regnats de Felip III i Carles II amb moltíssimes dates diferents no sembla possible que a més s'encunyessin diners amb el tipus de contramarca. D'altra banda Mateu i Llopis demostrà documentalment ⁸ que les encunyacions de Felip V, darreres encunyacions valencianes, foren exclusivament les tresetes i sisons que es començaren a encunyar el 1709, no existint cap document que faci referència a contramarques ni essent de cap manera deduïble per el context de la documentació de l'època, on s'hi veu una greu preocupació per eliminar de la circulació els dinerets a la vista de l'elevada proporció que n'hi havia de falsos.⁹

Per eliminació ens queda doncs l'Arxiduc. La hipòtesi és força plausible: l'Arxiduc encunyava diners amb contramarques tant a Barcelona com a València i fou ell també qui estengué l'escut amb les L-L als divuitens: no tindria res d'estrany que també utilitzés contramarques, diferents de les fins ara conegudes, amb l'escut de València amb aquesta disposició, per a encunyar diners.

Aquesta contramarca és bastant semblant a les que s'utilitzaren en el segle XVIII per a marcar els pesals, segons podem veure en les il·lustracions del treball de Mateu i Llopis que en parla.¹⁰

El darrer n.º de la làmina és el 10 i es tracta d'un diner d'Eivissa dels que Campaner ¹¹ atribueix a Felip I (1558-1598). Inicialment havia estat picat dues vegades, de manera que la llegenda apareix en dues posicions diferents. Recollint fragments de llegenda es pot arribar a la següent descripció:

A/+PHI.DI.GRA.R.MA	Castell, i damunt contramarca.
R/+ EBUSI.D....	Efigie a dreta, coronada.
Pes: 1,08 grams; diàmetre: 17 mm.	

El diner de base és doncs una variant del descrit per Campaner (Lam. 7 n.º 9). La contramarca consisteix en tres pals, superats per tres punts, no quedant prou clar si els tres pals estan emmarcats per un cairó.

Mateu ens indica ¹² que a València hi circulaven en abundància els diners eivissencs en temps de Carles II. Es tracta d'una altra contramarca valenciana de l'Arxiduc? O bé és un equivalent eivissenc de les contramarques de Barcelona i de València?

Com que desconeixem les disposicions que sobre contramarques poguésser haver donat l'Arxiduc no podem respondre a aquestes preguntes. En aquest

8. F. MATEU I LLOPIS, *Aportación a la Historia Monetaria del Reino de Valencia en el siglo XVIII*, València, 1955.

9. Hi ha d'altres encunyacions a València, però no tenen ja el caràcter particular de moneda valenciana; les tresetes i sisons foren doncs les darreres encunyacions d'aquell regne (Encara s'hi podria afegir la peça obsidional de quatre rals del temps de Ferran VII).

10. F. MATEU I LLOPIS, *Pesals valencians del segle XVIII*, Societat Castellonenca de Cultura. Castelló de la Plana, 1935.

11. A. CAMPANER I FUERTES, *Numismática Balear*, Ciutat de Mallorca, 1879.

12. F. MATEU I LLOPIS, *Documentos sobre el reinado de Carlos II. Rendición de cuentas de la ceca de Valencia en 1693-1700*, Numisma n.º 21, 1956. Pàgina 24.

cas no disposem de cap altra pista i per tant ens limitem a donar a conèixer aquesta peça, amb el seu interrogant.

ADDENDA

La peça n.º 10 no és inèdita. La publicà Botet i Sisó en unes «Notes Numismàtiques. Monedes d'Ibiça» que aparegueren en el «Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona», n.º 49 de l'any 1913. Desconeixíem aquestes «Notes» que no consten ni en la bibliografia que dona Josep Grahit en la breu semblança que publicà de Botet i Sisó (En Joaquim Botet i Sisó. Girona, maig 1919) ni en el magne recull de Mateu i Llopis (Bibliografia de la Historia Monetaria de España, Madrid, 1958). Hem pogut trobar una separata d'aquest treball quan ja es troba l'article que precedeix a punt d'imprimir i afegim aquesta nota per indicar que tampoc Botet aclarí el significat de la contramarca si bé s'inclinava a creure que era una marca de valor, basant la seva opinió en els interessantíssims documents que publica referents a les encunyacions eivissenques i que no conegué Alvar Campaner quan redactà la seva «Numismàtica Balear» (1879).

Dades interessants a retenir d'aquests documents: 1) Caos monetari per ésser les encunyacions totalment en cours, produint contínues sobrevaloracions de la plata i aïllant Eivissa que no podia intercanviar ni amb els doblers mallorquins ni amb els diners valencians. 2) Contramarques per variar el valor dels doblers, fet que justificaria la marca de la peça n.º 10 si no fos perquè hauria de dur marcat un 4 o bé quatre pals en lloc de tres i encara pel fet (també observable en la peça de Botet) de què els pals semblen emmarcats en un cairó prenent l'aspecte d'un escut català. 3) Vers l'any 1690 es parla de què la Universitat d'Eivissa féu contramarcas per a circular «monedas del Emperador Constantino las cuales se hallaron arando un campo...». 4) Botet ja assenyala un fet que també havíem observat: el dobler d'Eivissa publicat per Heiss i després per Campaner (Lam. 112 i 4 respectivament) no correspon a Carles sinó a Felip. Heiss només publica el tipus tosc. Campaner, en canvi en publica un altre d'atribució segura a Carles I, tant per el nom com per la corona imperial. El tipus tosc no presenta, tal com indica Botet, corona imperial i en canvi es llegible (en l'exemplar de Botet i en quatre més que en coneixem) la paraula Filipus, més o menys completa. Cal indicar de tota manera que pel seu aspecte tosc cal pensar més aviat en un fals d'època.